

Do wnętrza kościoła św. Mikołaja, położonego nieopodal Sorbony, nie sposób wejść w krótkich spodniach. Z kolei w kaplicy św. Ducha w Bytomiu obecność w jeansach podczas mszy sprawowanej w tzw. starym rycie, czyli po łacinie, spotyka się z nieprzychylnymi spojrzzeniami współuczestników liturgii. Jest to zachowanie wyraźnie odbiegające od realiów mszy dziecięcych, w czasie których obecność piłek czy innych rekwizytów mających skupiać uwagę najmłodszych na kazaniu nie budzi kontrowersji. Mamy zatem do czynienia z dwoma odmiennymi światami, którym odpowiadają dwa zróżnicowane podejścia do praktyk religijnych. Pierwszy reprezentuje rzymski katolicyzm w formie sprzed Soboru Watykańskiego II (1963–1965), drugi natomiast odnosi się do katolicyzmu posoborowego, ukształtowanego m.in. przez reformy liturgiczne Pawła VI (1963–1978) oraz zmiany wprowadzane kolejno za pontyfikatów Jana Pawła II (1978–2005), Benedykta XVI (2005–2013) i Franciszka (2013–2025).

Z perspektywy nauk o komunikacji społecznej i mediach rodzi się pytanie, czy ta dualność światów znajduje odzwierciedlenie również w sferze komunikacji, a w szczególności w sposobach użytkowania mediów w obrębie wspólnot przynależących do obu nurtów katolicyzmu oraz autoidentyfikacji badanych użytkowników jako katolików z tradycjonalistycznego lub postępowego skrzydła Kościoła. Tak zarysowany problem stanowi punkt wyjścia dla niniejszej monografii, która oparta została na materiałach jakościowych pozyskanych za pomocą dzienniczków aktywności medialnej oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych, przeprowadzonych wśród trzydziestu katolickich użytkowników mediów i platform medialnych¹. Respondenci reprezentowali dwa odrębne nurty codziennego praktykowania katolicyzmu – formację przedsoborową, określaną w pracy jako katolicyzm tradycjonalistyczny, oraz katolicyzm posoborowy. Biorąc pod uwagę, że terminy odnoszące się do zagadnień różnorodności

¹ Badania prowadzono za pontyfikatu papieża Franciszka, publikacja ukazała się już jednak po jego śmierci, w trakcie pontyfikatu Leona XIV.

w Kościele katolickim przysparzają sporo trudności terminologicznych, w pracy przyjęto dalszy podział wspomnianych dwóch nurtów na konkretne środowiska, np. środowisko tradycji związane z Bractwem Kapłańskim św. Piotra.

Zebrany materiał posłużył do przeprowadzenia studium dyskursywnego w wariacie teoretycznej analizy dyskursu. W ten sposób badanie skoncentrowane na katolickich użytkownikach mediów przyjęło postać charakterystyki badanych grup oraz sposobów, w jakie artykułują oni własną tożsamość i wizję katolicyzmu.

Tak określony cel pracy został rozwinięty poprzez główne pytanie badawcze oraz trzy pytania uzupełniające, których rozstrzygnięcia dokonano na podstawie danych z analizy dyskursu. Podstawowym celem stawianym w monografii była zatem odpowiedź na pytanie główne:

P₀: Jaka jest charakterystyka katolickich tradycjonalistów oraz katolików posoborowych, rozpatrywana w ścisłym związku z ich sposobami użytkowania mediów i platform medialnych?

Towarzyszyły temu również odpowiedzi na pytania uzupełniające, których rozstrzygnięcie umożliwiło systematyczną próbę zrozumienia tych dwóch odrębnych nurtów, lecz formalnie nadal przynależących do jednego świata i katolickiego porządku.

P₁: Jakie strategie korzystania z mediów i platform medialnych przyjmują katolicy tradycjoniści oraz katolicy posoborowi, a także jak uzasadniają one ich wybory komunikacyjne?

P₂: W jaki sposób w dyskursie badanych grup artykułowane są podstawowe założenia ideologiczne oraz praktyki katolicyzmu tradycjonalistycznego i katolicyzmu posoborowego?

P₃: Jakie mechanizmy różnicowania na „nas” i „obcych” są konstruowane w dyskursach katolickich tradycjonalistów oraz katolików posoborowych, a także jakie pełnią one funkcje tożsamościowe?

Postawionym pytaniom badawczym nie towarzyszyły hipotezy. Zgodnie z przyjętym we wcześniejszych projektach podejściem metodologicznym unikało formułowania hipotez w projektach jakościowych, kierując się dwoma głównymi przesłankami. Po pierwsze, w badaniu tym zasadnicze znaczenie miały

treści artykułowane przez respondentów², a brakowało możliwości ustalania ilościowej siły zależności między badanymi zmiennymi. Po drugie, ze względu na ograniczony stan literatury przedmiotu brakowało podstaw do budowania wystarczająco dobrze osadzonych w ustaleniach nauki hipotez badawczych.

Niniejsze studium dyskursywne wypełnia istotną lukę na rynku wydawniczym, prezentując charakterystykę porównawczą komunikacji użytkowników sieci należących do dwóch zróżnicowanych nurtów katolickich. Dotychczas stosunkowo dużo uwagi poświęcano dokumentom Kościoła dotyczącym mediów³ oraz jego dyskursom medialnym, zwłaszcza w kontekście wydarzeń o dużej doniosłości społecznej⁴. Relatywnie niewiele natomiast opublikowano na temat samego korzystania z mediów przez katolików reprezentujących odmienne podejścia religijne. Katolicyzm w ujęciu globalnym doczekał się kilku interesujących opracowań, zwracających uwagę na kompetencje komunikacyjne poszczególnych grup, w tym zwłaszcza na technologiczną biegłość tzw. tradycjonalistów⁵. Ich specyfika w relacji do świata cyfrowego pozostaje jednak wciąż słabo eksplorowana. Podobnie, refleksja nad katolikami posoborowymi jako użytkownikami przestrzeni medialnej jest nadal ograniczona. Istniejące prace koncentrują się głównie na problematyce recepcji mediów, analizując m.in. procesy refleksyjnej internalizacji zjawisk takich jak przywództwo papieża⁶,

² Joachim Cohen, „Afterword: The Social Construction of Death: Reflections from a Quantitative Public Health Researcher”, w *The Social Construction of Death. Interdisciplinary Perspectives*, eds. Leen Van Brussel, Nico Carpentier (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 259–270.

³ Katarzyna Pokorna-Ignatowicz, *Kościół w świecie mediów. Historia – Dokumenty – Dylematy* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002).

⁴ Jerzy Olędzki, Teresa Sasińska-Klas, red., *Wielkość czy autorytet? Jan Paweł II w przekazach polskich mediów podczas jego kanonizacji* (Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Dzieło, 2016); Leon Dyczewski, Antoni Lewek, Jerzy Olędzki, red., *Odchodzenie Jana Pawła II do Domu Ojca w polskich mediach* (Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2008); Damian Guzek, Patrycja Szostok, Dagmara Głuszek-Szafraniec, *Medialna abdykacja. Od ustąpienia Benedykta XVI do wyboru papieża Franciszka. Analiza wydarzeń medialnych w publikacjach prasy niemieckiej, polskiej i rosyjskiej* (Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 2015).

⁵ Bryan T. Froehle, Massimo Faggioli, *Global Catholicism* (Leiden Boston: Brill, 2024); Andrew P. Lynch, *Global Catholicism in the Twenty-first Century* (Singapore: Springer, 2018); Andrew P. Lynch, „Digital Catholicism: Internet, the Church, and the Vatican Website”, w *Religion and Internet*, eds. Daniel Enstedt, Göran Larsson, Enzo Pace (Leiden Boston: Brill, 2015), 97–113, https://doi.org/10.1163/9789004302549_008.

⁶ Agnieszka Łukasik-Turecka, Agnieszka Magdalena Zaręba, *Spoleczne postrzeganie przywództwa Jana Pawła II* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2020).

reklama religijna⁷ czy kicz religijny⁸. Opracowania dotyczące aktywnego wejścia katolików w przestrzeń cyfrową są wciąż nieliczne i dopiero się kształtują⁹. Próbę odpowiedzi na tę potrzebę stanowi również niniejsza monografia.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów, których celem jest zrozumienie tożsamości katolickich tradycyjistów i katolików posoborowych jako użytkowników mediów i platform medialnych. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do analizy poprzez operacjonalizację podstawowych terminów stosowanych w pracy. Na początku wyjaśnione zostają używane nazwy dwóch badanych grup katolickich użytkowników mediów, czyli tradycyjistów katolickich oraz katolików posoborowych. Następnie uwaga zostaje skoncentrowana na rozróżnieniu środków komunikacji zapośredniczonej na media oraz platformy medialne. Uzupełnieniem tego poziomu analizy jest charakterystyka elementów mediosfery, przedstawiona w kontekście podziału na media i platformy. Rozdział zamyka próba osadzenia podjętej analizy w kontekście przemian mediów od komunikacji masowej do masowej komunikacji zindywidualizowanej.

Rozdział drugi przedstawia zastosowaną metodologię badań, na których oparto niniejszą monografię. W pierwszej kolejności uzasadniono wybór strategii badawczej, ograniczonej do polskiego kontekstu społeczno-kulturowego. Następnie zaprezentowano sposób doboru próby oraz charakterystykę zebranego materiału badawczego. Kolejna część rozdziału poświęcona została charakterystyce badania dyskursywnego oraz wyjaśnieniu przyjętego podejścia analitycznego. Ponieważ monografia opiera się na teoretycznej analizie dyskursu, przyjęto makrotekstualne i makrokontekstualne ramy analizy. Zaprezentowano główne założenia tego podejścia, osadzając je w kontekście prowadzonych badań.

⁷ Krzysztof Stępniać, *Fenomen reklamy religijnej* (Warszawa-Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2017); Krzysztof Stępniać, „Advertising in Communication of the Catholic Church. The Case of Poland”, *Central European Journal of Communication*, vol. 13, nr 27 (2020): 409–425, [https://doi.org/10.51480/1899-5101.13.3\(27\).6](https://doi.org/10.51480/1899-5101.13.3(27).6).

⁸ Krzysztof Stępniać, *O kiczu religijnym jako fenomenie w perspektywie komunikologicznej i medioznawczej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2024).

⁹ Marta Kołodziejska, *Online Catholic Communities: Community, Authority, and Religious Individualization* (London and New York: Routledge, 2018); Dorota Hall, Marta Kołodziejska, Kerstin Radde-Antweiler, *Minority Churches as Media Settlers: Negotiating Deep Mediatization* (London and New York: Routledge, 2023); Damian Guzek, *Mediatizing Secular State: Media, Religion and Politics in Contemporary Poland* (Berlin: Peter Lang, 2019), <https://doi.org/10.3726/b15404>.

Na zakończenie omówiono procedurę badawczą oraz przedstawiono podstawowe ustalenia dotyczące struktury badanych schematów dyskursywnych.

Trzeci rozdział monografii rozpoczyna część badawczą i stanowi pierwszy z trzech rozdziałów empirycznych. Charakteryzuje się próbą całościowego ujęcia aktorów analizowanego dyskursu, określanych – zgodnie z przyjętą nomenklaturą – jako sprawcy dyskursu. Na początku wyjaśniona zostaje specyfika kluczowych pojęć, takich jak sprawczość i sprawcy dyskursu. Następnie zaprezentowana zostaje charakterystyka sprawców jako konsumentów treści medialnych i użytkowników platform medialnych. W tej części rozdziału omówiono kwestie zaufanych źródeł informacji, źródeł uznawanych za niewiarygodne oraz tych postrzeganych jako stronnicze. Kolejna część przedstawia sześć wyodrębnionych typów konsumpcji mediów. Charakterystyki te zostają uzupełnione analizą jakości artykulacji dyskursywnych, zarówno w odniesieniu do stopnia ich głębokości, jak i skutków społecznych, takich jak przejście od agonistyki do antagonistycznych form społecznych oraz tworzenie tzw. łańcuchów ekwiwalencji.

Rozdział czwarty poświęcony jest analizie środowiska katolickich tradycjonalistów. Charakterystyka dyskursywna badanej grupy rozwija się wokół trzech głównych wątków analitycznych. W pierwszej kolejności omówiona zostaje msza w starym rycie przedsoborowym wraz ze specyficznymi sposobami jej rozumienia i artykulacji w obrębie tożsamości katolickich tradycjonalistów. Następnie przedstawiona zostaje analiza sposobu pojmowania doktryny katolickiej i jej konsekwencji przez badaną grupę. Rozdział zamyka próba uchwycenia mechanizmów konstruowania opozycji „naszych” i „obcych”, które stanowią istotny element strategii tożsamościowej katolickich tradycjonalistów.

Piąty rozdział poświęcony jest analogicznej analizie środowiska katolików posoborowych. Otwiera go charakterystyka dyskursywna katolicyzmu zakorzenionego w codziennym życiu wierzących. Następnie rozwinięte zostaje autorskie ujęcie zjawiska de-ortodoksji, ujawniającej się w analizowanych dyskursach. Całość zamyka prezentacja schematów różnicowania na „nas” i „obcych” w ramach tradycji kształtującej tożsamość katolików posoborowych.

W Podsumowaniu dokonana zostaje systematyzacja przedstawionej refleksji na temat sposobów, w jakie katolicy tradycjoniści oraz katolicy posoborowi wykorzystują media i platformy medialne. Sformułowane zostają odpowiedzi na pytania podstawowe i pomocnicze. Zaobserwowane zjawiska poddane są dyskusji w odniesieniu do aktualnej literatury badawczej oraz nowej sytuacji,

po śmierci Franciszka i wyborze nowego papieża. Całość monografii umożliwia udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze sformułowane we wstępie.

Monografię zamykają zawierający narzędzia badawcze Aneks, Wykaz tabel i rysunków, a także Bibliografia oraz dodatkowe indeksy. Na etapie pisania autor wykorzystywał w korekcie i drobnej redakcji językowej sporządzonego przez siebie tekstu GPT4.